

Afázie u mluvčích českého znakového jazyka

Pozadí

Afázie, tedy porucha jazykových schopností způsobená získaným poškozením mozku, je dlouhodobě zkoumána u mluvčích mluvených jazyků (např. Duffau et al., 2005; Liben & Jarema, 2006; Lehečková, 2016). Po zásadním zlomu, kdy Stokoe (1960) poukázal na to, že i znakové jazyky mají definiční rysy spojované s lidskými jazyky, a nejsou tedy pouhým souborem gest, vznikly v 80. letech první kazuistiky zaměřující se i na znakové jazyky (např. Poizner, Bellugi, Iragui, 1984). Ty poukázaly na to, že poškození levé hemisféry skutečně ovlivňuje produkci a percepci amerického znakového jazyka, zatímco produkce gest obvykle zůstala neporušena. V návaznosti na tyto kazuistiky poté vzniklo několik dalších studií, které došly k podobným závěrům i v dalších národních znakových jazycích (např. Corina, 1998; Pickell et al., 2005).

I přesto, že od prvních zjištění uplynulo již čtyřicet let, dosud bylo publikováno pouze několik studií věnujících se jazykovým poruchám ve znakových jazycích. Všechny studie se navíc zabývaly zejména produkcí a percepcí takových jazykových prostředků, které se vyskytují i v mluvených jazycích. Znakové jazyky však disponují i prostředky, které v řadě mluvených jazyků nenalezneme (např. simultánní konstrukce nebo využívání prostoru pro gramatické účely) a u kterých lze předpokládat, že budou nějakým způsobem ovlivněny poškozením jazykových oblastí v mozku.

Kromě výše uvedených skutečností navíc dosud chybí jakýkoli popis projevů afázie u českého znakového jazyka (ČZJ), což má praktické důsledky i mimo lingvistické odvětví, včetně absence komplexního přístupu k diagnostice a terapii fatických poruch u uživatelů ČZJ.

Tato studie se zaměřuje na specifické projevy afázie u mluvčích českého znakového jazyka a kladla si za cíl popsat jednotlivé reprezentace afázie napříč různými jazykovými rovinami, porovnat je s dosavadními poznatky o afázii v cizích znakových jazycích a prozkoumat konkrétní jazykové prostředky, které ve znakových jazycích dosud ani v zahraničí nebyly prozkoumány.

Metodologie

Výzkumu se zúčastnili dva neslyšící probandi – rodilí mluvčí českého znakového jazyka se získaným poškozením mozku projevujícím se poruchami v oblasti produkce jazyka. Elicitace byla tvořena čtyřmi částmi:

1. Popis obrázkového příběhu „Frog, Where Are You?“.
2. Polostrukturovaný rozhovor zaměřený na elicitaci konkrétních jazykových prostředků, jako jsou specifické znaky, inkorporace a záporné či tázací věty.
3. Porovnání aktuálního jazykového projevu pacientů s jejich videozáznamy před onemocněním, což umožnilo analyzovat změny v produkci znaků.
4. Komunikace pacientů s jejich rodinnými příslušníky na téma Vánoce, ve které byla elicitace zaměřena na produkci minulého a budoucího času; sekundárně se sledovala i

komunikace pacienta jako taková – interakce, upoutání pozornosti, náhradní komunikační strategie atd.

Výsledky a závěr

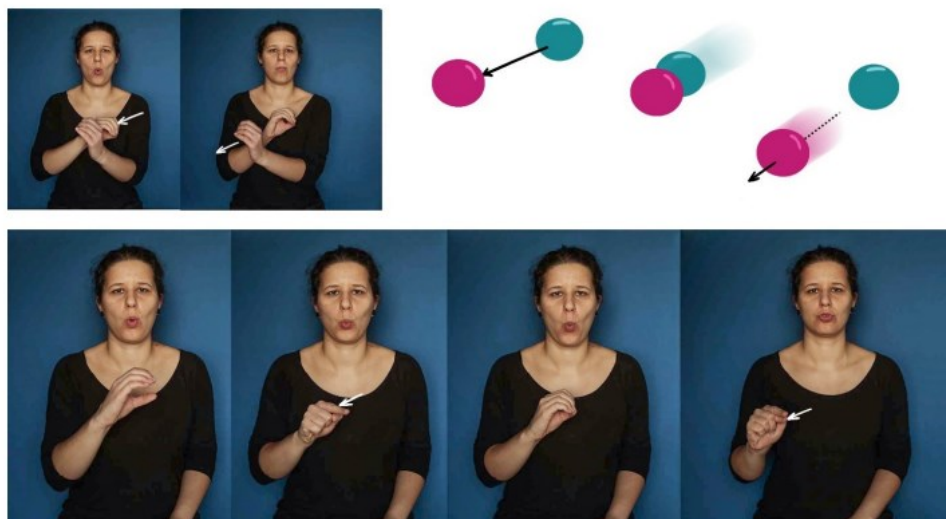
Analýza nasbíraného materiálu poukázala na to, že projevy afázie v ČZJ odpovídají zjištěním u jiných znakových jazyků. Na fonologické rovině byly například pozorovány záměny ve všech parametrech znaku, jako je tvar ruky, místo artikulace a pohyb (viz Obr. 1). Na morfologicko-syntaktické rovině bylo zaznamenáno chybné užívání shodových a prostorových sloves, včetně používání nevhodných klasifikátorů. Pacienti například použili sloveso v citátové formě nebo klasifikátor pro dvounohé bytosti při popisu čtyřnohých zvířat.

Obr. 1 – Substitute (místo artikulace)

pozn.: obrázek vlevo představuje správný znak, obrázek vpravo znak produkováný probandem s afázií

Kromě zmíněných skutečností se ukázalo, že poškození jazykových oblastí v mozku ovlivňuje i další jazykové prostředky, které dosud nebyly prozkoumány. Zaznamenáno bylo například chybné používání mimiky pro gramatické účely, čímž docházelo ke změnám významu celého sdělení, a to i přesto, že s nelingvistickým vyjádřením emocí pomocí výrazu obličeje neměli pacienti potíže. Afázie měla vliv i na produkci simultánních konstrukcí, kdy pacienti tyto konstrukce vyjadřovali sekvenčním způsobem (Obr. 2).

Obr. 2 – Simultánní konstrukce

Celkově byly afatické projevy u českého znakového jazyka podobné těm, které byly popsány u mluvených jazyků. Odlišnosti vycházely zejména z obecných rozdílů mezi znakovými a mluvenými jazyky, jako je jiná modalita obou jazyků (vizuomotorická vs. audioorální), strukturní odlišnost jazyků a výskyt některých jazykových prostředků, které v mluvených jazycích nenalezneme.

Klíčová slova: afázie, český znakový jazyk, neurolingvistika, jazykové poruchy, neslyšící

Reference:

- DUFFAU, H.**, 2005. New insights into the anatomo-functional connectivity of the semantic system: a study using cortico-subcortical electrostimulations. *Brain* [online]. 128(4), s. 797–810 [cit. 2021-12-29]. ISSN 0006-8950. Dostupné z: doi:10.1093/brain/awh423
- LIBEN, G. a Gonja JAREMA**, 2006. Disorders of Morphology. In: BROWN, Keith, ed. *Encyclopedia of Language & Linguistics*. 2nd ed. Elsevier, s. 708–715. ISBN 978-0-08-044854-1
- LEHEČKOVÁ, Helena**, 2016. Afázie v lingvistice, lingvistika v afáziologii. *Časopis pro moderní filologii*. 98(1), s. 7–22. ISSN 2336-6591. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/97101>
- STOKOE, William**, 1960. *Sign Language Structure*. Buffalo.
- POIZNER, Howard, Ursula BELLUGI a Vicente IRAGUI**, 1984. Apraxia and aphasia for a visual-gestural language. *American Journal of Physiology-Regulatory, Integrative and Comparative Physiology*, 246(6), s. 867–883.
- CORINA, David P**, 1998. The Processing of Sign Language: Evidence from Aphasia. In: WHITAKER, H. a B. STEMMER, Eds. *Handbook of Neurology*. San Diego: Academic Press, s. 313–329.
- PICKELL, Herbert, Edward KLIMA, Tracy LOVE, Mark KRITCHEVSKY, Ursula BELLUGI a Gregory HICKOK**, 2005. Sign language aphasia following right hemisphere damage in a left-hander: A case of reversed cerebral dominance in a deaf signer? *Neurocase*. 11(3), s. 194–203. ISSN 1355-4794.